

Доц. др *Славиша ВУКОВИЋ*
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Принципи законитости и легитимности у поступању полиције у превенцији криминалитета

UDK: 351.74.009.13:343.85

Апстракт: У раду се указује на евентуалне додатне могућности нормативно-правног уређивања овлашћења полиције у превенцији криминалитета, уз осврт на ограничење слободе кретања и права на приватност грађана у Великој Британији у контексту супротстављања тероризму, као и на овлашћења државних органа у супротстављању организованом криминалитету у Републици Србији. Изван тих случајева могу се издвојити три могућности нормативно-правног уређивања овлашћења полиције у превенцији криминалитета. Прва је да се припадницима полиције дају додатна овлашћења која би им омогућила да ефикасније контролишу понашање потенцијалног учиниоца и жртве, без инкриминисања њиховог понашања. Друга је да се прошири зона кажњивости на понашања која су до тада била девијантна или су била кажњива као прекршаји, и тако полицији омогући да постојећим законским овлашћењима контролише понашање потенцијалног учиниоца и жртве. Трећа могућност подразумева да се законом којим се одређују овлашћења полиције, или посебним законом о превенцији криминалитета предвиде посебна овлашћења која припадници полиције могу користити у односу на законом одређена понашања потенцијалних учинилаца и жртава кривичних дела која често претходе њиховом извршењу, а која при томе не би морала нужно бити инкриминисана кривичним или другим законом. Затим следи излагање о принципу легитимитета као претпоставки за успешније превентивно деловање припадника полиције. У том смислу указује се на потребу утврђивања ставова и очекивања грађана од полиције на основу истраживања разлога подношења представки грађана и, уопште, разлога обраћања грађана (непосредно и телефонским путем). Посебно су издвојена два принципа од чијег поштовања у значајној мери зависи обезбеђивање принципа легитимитета у полицијском превентивном поступању. То су принципи хуманости и јавности.

Кључне речи: полиција, превенција криминалитета, законитост, легитимност.

Уводне напомене

Принцип законитости налаже да би свака активност државних и недржавних субјеката предузета с циљем превенције криминалитета требало да буде у складу са Уставом и законима донетим у складу са одредбама Устава. Најшири правни оквир за ангажовање државних органа, а тиме и полиције, у превенцији криминалитета пружају норме Устава којима се уређују слобода и права човека и грађана. Норме Устава одређују ширину слобода и права грађана прописивањем услова под којима се оне могу ограничити. Принцип легитимитета или сагласност већине грађана са начином рада полиције, представља неопходан предуслов за ангажовање грађана у програмима превенције и, у крајњој линији, ефективност превентивног деловања полиције. Припадници полиције, а пре свега руководиоци у полицији, би требало да буду свесни чињенице да се помоћ грађана у превенцији криминалитета не огледа само кроз пружање информација о припремању кривичних дела, већ посебно у откривању фактора који подстичу или омогућавају вршење кривичних дела и предлагању најцелисходнијих мера које треба предузети с циљем отклањања или ублажавања њиховог деловања. Због тога ће, након излагања о принципу легитимитета, бити више речи о принципима јавности и хуманости који представљају основ за поштовање принципа легитимитета.

Принцип законитости и полицијско деловање у превенцији криминалитета

Норме кривично процесног законодавства одређују врсте овлашћења и услове под којима она могу бити примењена од стране кривично процесних субјеката у сврхе откривања и хватања учиниоца и обезбеђивања доказа за кривични поступак. Тиме су одређени услови под којима та овлашћења не могу бити примењена у превенцији криминалитета, изузев ако законом којим се уређује кривични поступак или другим законом није другачије одређено. То се не односи само на могућност употребе мера и средстава за тајну опсервацију лица, односно прикривено полицијско поступање, већ и на могућност примене других мера које предвиђа Законик о кривичном поступку (фотографисање лица, јавно објављивање фотографије, узимање отисака прстију итд). На тај начин норме Устава и кривичног законодавства обезбеђују правну сигурност грађана и онемогућавају злоупотребе њихових слобода и права. Уобичајено, закони који уређују овлашћења полиције дозвољавају њеним припадницима да у превентивне сврхе легитимишу сумњива лица, врше преглед њихове одеће, превозних средстава и пртљага. Међутим, поставља се питање да

ли изван тих класичних овлашћења припадницима полиције треба дати право да предузимају мере којима се ограничава слобода кретања и право на приватност потенцијалним учиниоцима кривичних дела? Због тешких и неотклоњивих последица појединих кривичних дела (убиство, силовање, тероризам и сл.), јавност је обично сагласна да би полицији требало дати шира овлашћења у превентивне сврхе. Па, ипак, примери корупције и прекомерне употребе принуде од стране полицајаца изазивају неповерење јавности и страховање да свако ширење овлашћења полиције може довести до још већих злоупотреба. Ширење овлашћења полиције у том правцу отвара могућност за додатно дискреционо одлучивање, а самим тим и опасност од злоупотребе, пристрасности и слично. Решење би свакако требало да буде компромисно и да уважи реалну опасност која прети од извршења кривичног дела које се спречава, односно опасност и последице могуће злоупотребе тих овлашћења по појединца и друштво у целини, као и могућности контроле примене тих овлашћења. Када је у питању организовани криминалитет и тероризам у многим државама, законодавац је решио ту дилему и дао полицији овлашћење да ограничава право на приватност потенцијалним учиниоцима кривичних дела. Тако је у Републици Србији у члану 504, став 1 важећег *Законика о кривичном поступку* дата могућност органима унутрашњих послова да примене мере ангажовања прикривеног иследника, склапање симулованих правних послова и пружање симулованих пословних услуга ради спречавања дела организованог криминалитета, ако се на други начин та дела не могу спречити или би то било повезано са знатним тешкоћама. Исти је случај и са тајним надзором и снимањем разговора или комуникација и оптичким снимањем лица. Примена тих мера у сврхе превенције криминалитета још увек је резервисана за друштвено најопасније облике криминалитета, какав је организовани криминалитет и тероризам, док њихова примена код спречавања других кривичних дела још увек није прихваћена.

Друштвена опасност није једини разлог зашто се код организованог криминалитета и тероризма полицији даје могућност да задире у приватност грађана. Иако је то можда најважнији разлог, треба имати у виду и погодност дефинисања правног основа коју пружа природа тих кривичних дела. Код организованог криминалитета неопходно је да буде извршено више кривичних дела током дужег временског периода да би се могло говорити о његовом постојању, као што су: организовање злочиначког удружења или договор за вршење кривичних дела, неовлашћена производња, продаја, држање и стављање у промет опојних дрога, трговина људима, прање новца, примање и давање мита и сл. (Шкулић, 2005:381-382; Шкулић, 2003). Када је реч о тероризму, саме припремне радње су инкриминисане као кривична дела, као што су: недозвољено

држање оружја и експлозивних материја (члан 348 *Кривичног законика Републике Србије*), израђивање и набављање оружја и средстава намењених за извршење кривичног дела (члан 347 КЗ РС), удруживање ради противуставне делатности (члан 322 КЗ РС) итд. Примену мера и средстава за тајну опсервацију лица код тих облика криминалитета могу оправдати већ откривена кривична дела којима се инкриминишу припремне радње или кривична дела са незнатном последицом, док код бројних других кривичних дела припремне радње често нису инкриминисане да би се могла оправдати примена репресивних мера. Након терористичких напада у САД, 11.9.2001. године, поједине државе су у свом антитерористичком законодавству прошириле овлашћења државних органа до те мере да су довеле у питање и претпоставку невиности, која наглашава да нико не може бити сматран кривим за кривично дело док се његова кривица не утврди у кривичном поступку правноснажном пресудом надлежног суда. Према томе, и репресивне мере којима се ограничава њихова слобода кретања пре окончања кривичног поступка, би требало да буду у складу са чланом 5 *Европске конвенције о људским правима*. Према *Закону о тероризму* Велике Британије (*Terrorism Act*) из 2000. године, полицајац је могао без налога суда да лиши слободе сваку особу за коју је сумњао да може бити терориста (section 41) и да одреди задржавање до 7 дана у случају издавања налога суда, које се могло продужити за још 7 дана (укупно 14 дана), за разлику од осталих кривичних дела за која је закон предвиђао могућност задржавања до 48 часова. Проблем је увећан када је 2005. године представљен Нацрт *Закона о превенцији тероризма* (*Prevention of Terrorism Bill*) који даје овлашћење државном секретару да уз одобрење Врховног суда донесе наређење за контролу одређеног лица за које се основано сумња да је било или је још увек укључено у терористичке активности када је то потребно за заштиту друштва, чак за период до 6 месеци. Те обавезе могу укључити забрану, ограничено поседовање или употребу специјалних роба или материјала, забрану или ограничено коришћење специјалних услуга или вештина, ограничења везана за рад, посао или слободно време, ограничења у погледу комуникације и контакта са одређеном или са свим особама, ограничења у погледу боравка на одређеним местима, областима, времену или данима, ограничења или забрану напуштања територије Велике Британије или одређеног дела њене територије, омогућавање надзора над његовим кретањем, комуникацијама или других активности путем електронских или других средстава (Сепи, 2005:107-117).

Једна од најозбиљнијих препрека у нормативно-правном уређењу репресивних овлашћења полиције у сврхе превенције криминалитета, свакако је немогућност утврђивања понашања на основу којег се са

сигурношћу или са великом вероватноћом може претпоставити да ће довести до извршења кривичног дела са тежом последицом. Међутим, таква констатација је само делимично тачна. Наиме, на потенцијалну опасност од извршења кривичног дела може указивати делинквентно понашање које не представља кривично дело, као што су прекршаји против јавног реда и мира (насилничко понашање, изазивање туче, учествовање у тучи, вређање, злостављање, претња, свађа и сл.). У случајевима када одређена лица континуирано врше такве прекршаје полицији се могу дати овлашћења да у сврхе спречавања извршења кривичног дела примене одређена репресивна овлашћења према том лицу (нпр. ограничавање кретања уколико се такво лице налази у стању пијанства, издавање наредбе за утврђивање нивоа алкохола анализом крви и урина, чак и када то лице није извршило прекршај). На потенцијалну опасност од извршења кривичног дела може указивати и девијантно понашање (нпр. бежање из школе, дружење са лицима из криминалне средине и сл.), као и понашање потенцијалне жртве.

Други проблем тиче се самог начина на који треба уредити овлашћења припадника полиције у спречавању понашања која могу довести до извршења кривичног дела. Начелно се могу издвојити три основне могућности у том правцу. *Прва могућност* је да се припадницима полиције дају додатна овлашћења која би им омогућила да ефикасније контролишу понашање потенцијалног учиниоца и жртве, без инкриминисања њиховог понашања. То значи да би припадници полиције могли да користе додатна овлашћења (ограничење кретања или ограничење права на приватност) у случајевима када понашање лица није кажњиво (нпр. окупљање малолетника у улици где су у протеклом периоду у више наврата учествовали у тучи, вређали пролазнике и вршили сличне прекршаје или чак кривична дела). *Друга могућност* је да се прошири зона кажњивости на понашања која су до тада била девијантна или су била кажњива као прекршаји и тако полицији омогући да са постојећим законским овлашћењима контролише понашање потенцијалног учиниоца и жртве.

И једној и другој могућности могу се упутити озбиљне примедбе. У првом случају, ако се полицији дају само додатна овлашћења да спречава понашања потенцијалног учиниоца и жртве која нису кажњива, њеним припадницима се оставља широк простор за дискреционо одлучивање која понашања ће сврстати у потенцијално криминогена и према којима ће применити репресивна законска овлашћења. То би могло бити опијање на јавном месту или окупљање малолетника који су раније заједно вршили прекршаје против јавног реда и мира. У другом случају, ако би се кривичним законом проширила зона кажњивости на одређена девијантна понашања потенцијалних учинилаца и неопрезно понашање жртава,

смањено би се генерално превентивни утицај казне и ефикасност органа кривичног правосуђа у санкционисању друштвено опаснијих понашања. Имајући у виду недостатке обе наведене могућности чини се да је исправно решење *трећа могућност* која подразумева да се законом, којим се одређују овлашћења полиције или посебним законом о превенцији криминалитета, предвиде посебна овлашћења која припадници полиције могу користити у односу на законом одређена понашања потенцијалних учинилаца и жртава кривичних дела која често претходе њиховом извршењу. Та овлашћења полиција би могла користити само у односу на законом одређена понашања која, при томе, не би морала нужно бити инкриминисана кривичним или другим законом.

У вези са принципом законитости је и питање примене мера од стране полиције које законом нису прописане, а које грађани одобравају полицији да их предузима. Такав случај се десио у југоисточном делу града Сијетл (САД) током реализације Акционог плана за јавну безбедност (Palmiotto, 2000:216-217). Тај део града, који настањује сиромашна и етнички мањинска популација, имао је високу стопу криминалитета, посебно у вези са продајом кокаина и провалама у пословне објекте. Командир полицијске станице успео је да организује састанак са водећим људима из пословног сектора и да их убеди да је проблем у вези са продајом кокаина повезан са провалама. Водећи људи из привредног сектора дали су бројне препоруке градоначелнику које су довеле до оснивања Лиге за превенцију криминалитета и примене бројних превентивних програма. У оквиру једног од тих програма власници приватних поседа дали су полицији додатна овлашћења да уђе на њихов посед како би открила и хапсила беспосличаре који су, под дејством дрога, често вршили провале. У ранијем периоду припадници полиције нису могли да предузимају мере према тим лицима, јер су се она налазила на приватном поседу, па је полицији била потребна наредба суда за улазак на посед. Из разлога правне сигурности чини се да је неопходно законом прецизније регулисати поступак у којем грађанин може дати сагласност полицији да предузме сличне мере у сврхе превенције криминалитета.

Принцип легитимитета и полицијско деловање у превенцији криминалитета

У основи успеха полиције у обезбеђивању сопственог легитимитета јесте сазнање шта грађани очекују од њене улоге. У те сврхе, за полицију је важно да континуирано врши анализу разлога обраћања грађана евидентираних у дневнику догађаја, прегледу представки и кроз анализу телефонских позива грађана. Досадашња истраживања показују да су

очекивања грађана од улоге полиције усмерена ка пет принципа: законитости, непристрасности, ефективности, хуманости и јавности (Вуковић, 2004:51-87). Истраживање ставова и опажања грађана према полицији, које је спровела Агенција Partner Marketing Research у оквиру пилот-пројекта „Полиција у локалној заједници“ на подручју Крагујевца и општина Нови Бечеј, Звездара, Врњачка Бања, Прешево, Бујановац и Медвеђа, иде у прилог постављеним принципима. На питање „Око чега бисте волели да се полиција више ангажује?“, 56,7% одговорило је „у вези хватања криминалаца“, 43,6% „у вези одржавања јавног реда и мира“ и 44,4% „у вези заштите људи и њихове имовине“¹. На питање „Шта би, по Вашем мишљењу, требало учинити да се побољша ауторитет полиције?“, грађани су навели: „Више успеха у раду – већи број решених случајева“ (42,8%), „Смањити корупцију“ (37,8%) и „Доследно спровођење закона“ (32,4%), док је на питање „Да ли су грађани различитих националности и вере различито третирани од стране полиције?“, 36,2% анкетираних одговорило са „да“, 44,8% са „не“, а 19,0% је одговорило да „не зна“. Истраживање показује да 56% анкетираних упућује замерке полицији, јер нису добијали довољно повратних информација у погледу пријава (прекршајне, кривичне) које су поднели, а 87,5% анкетираних је изјавило да нису упознати са процедуром за подношење жалбе против полицајца, што показује да грађани очекују од полиције више јавности у раду.

Иако на први поглед изгледа једноставно обезбедити поштовање наведених принципа, у пракси то није нимало лако. У конкретним ситуацијама грађани могу истицати поједина очекивања у први план, а друге сматрати мање значајним. Након терористичких напада или бруталног убиства грађани могу истицати веће захтеве за ефективнијим радом полиције и ширењем овлашћења њених припадника, док у случајевима прекорачења или злоупотребе овлашћења полицајца могу истицати захтеве за смањивањем њихових овлашћења и већом контролом над њиховим радом. Поред тога, између очекивања грађана може доћи до несклада. Захтеви за ефективнијим и отворенијим поступањем у сузбијању криминалитета могу бити у нескладу са принципом законитости, па је неопходно истраживањем јавног мњења утврдити у ком обиму грађани очекују од полиције да се ангажује у остваривању њихових специфичних захтева. То не значи да полиција треба да прекорачи границе закона ако грађани захтевају од ње да буде успешнија у раду, већ указује на потребу покретања иницијативе за доношење правних прописа који би јој омогућили да ефективније делује. Једном речју, легитимитет полицијске делатности у демократском друштву у значајној мери зависи од способности полицијске

¹ Анкета је спроведена на репрезентативном стратификованом случајном узорку са укупно 2.600 испитаника старијих од 16 година.

организације да препозна специфичне захтеве и очекивања грађана у погледу решавања кључних безбедносних проблема. Од способности полиције да препозна те захтеве и очекивања зависи и крајњи идеал коме она стреми – побољшање ефикасности у контроли криминалитета, уз подршку грађана.

Ако се поступање припадника полиције усклади са наведеним принципима, поставља се питање да ли ће тиме полицијска функција стећи преко потребан легитимитет код грађана? Трагање за одговором на то питање доводи до откривања далеко сложенијих или, боље речено, дубљих извора полицијског легитимитета, на које полиција може у незнатној мери да утиче, односно извора на које полиција уопште није у могућности да утиче (Кешетовић, 2000:113-119). Наиме, легитимитет полиције дубоко је зависан од легитимитета државне власти у целини, а та зависност се одражава највећим делом преко законодавне политике. Легитимитет представника државне и локалне власти преноси се преко правних прописа и на полицијску функцију, јер полиција обезбеђује њихову примену употребом или претњом употребе законом прописаних мера и средстава принуде. Тешко се може очекивати да ће већина грађана пружити подршку полицији у превенцији криминалитета уколико су њени припадници принуђени да спроводе непопуларне прописе и правне акте према грађанима. То значи да се легитимитет полиције не заснива само на сагласности већине грађана са начином на који њени припадници остварују своју функцију, већ и на сагласности грађана са циљевима које полиција остварује применом закона. Може се рећи да је сагласност грађана са циљевима које полиција остварује обављањем послова из своје надлежности нужен предуслов да би се уопште могло говорити о сагласности грађана са начином на који се остварују ти циљеви.

Принципи јавности и хуманости као основе принципа легитимитета полиције у превенцији криминалитета

Принцип јавности као основа принципа легитимитета полиције у превенцији обухвата две кључне компоненте: 1) јавност рада полиције и 2) јавност превентивних мера које полиција предузима. У првом случају, јавност рада полиције неопходан је предуслов за успостављање поверења у односима са грађанима и другим субјектима на подручју локалне заједнице (о приближавању јавности кроз обавештавање о превентивним програмима и циљевима службе и другим условима за бољу ефикасност криминалистичке превентивне делатности: Крстић, 2007:50-52 и 202-228). Непотребна и неоправдана мистификација рада полиције изазива неповерење грађана и нереална очекивања од улоге њених припадника. Бројни

су узроци за недовољно познавање рада полиције од стране грађана, почев од нетачног извештавања мас-медија о начинима њеног ангажовања у сузбијању криминалитета и реалној опасности од појединих облика криминалитета (насилнички, организовани, тероризам и сл.) који привлаче пажњу грађана, преко неадекватног информисања грађана од стране самих припадника полиције током свакодневних контаката приликом обављања службених послова и задатака, па до законодавства које понекад не обезбеђује адекватан правни основ за континуирано, благовремено и прецизно обавештавање јавности од стране полиције. Основни предуслов за успостављање успешније сарадње полиције и локалне заједнице јесте да грађани и други субјекти буду потпуно информисани о потреби њихове сарадње са полицијом. У том погледу, неопходно је путем медија и непосредних контаката упознати јавност са овлашћењима припадника полиције, условима њихове примене, правима и обавезама грађана у контроли криминалитета, проблемима који онемогућавају ефективнији рад полиције (недостатак људства, финансијских и материјално-техничких ресурса, неадекватан нормативно-правни оквир) итд. Посебан значај полиција би требало да посвети информисању жртава и оштећених лица о резултатима у расветљавању кривичних дела која су учињена на њихову штету. Жртве и оштећена лица могу бити поуздани сарадници полиције не само у расветљавању кривичних дела која су пријавили, већ и у реализацији програма превенције које иницира полиција. Међутим, неадекватно информисање тих лица може произвести сасвим супротан ефекат, у смислу одбијања сарадње, па чак и поновне виктимизације.

Друга значајна компонента принципа јавности јесте упознавање локалне заједнице са активностима које полиција предузима у превенцији криминалитета. Информисање грађана и других субјеката на подручју локалне заједнице о мерама које полиција предузима у превенцији криминалитета, само по себи, има превентивни утицај, јер одвраћа потенцијалне учиниоце кривичних дела од њихове криминалне намере. Свест о посебним превентивним мерама које полиција предузима за потенцијалног учиниоца кривичног дела истовремено значи опажање повећаног ризика од откривања на простору на којем се те мере предузимају. Колико је значајан публицитет превентивних мера показује и пракса у бројним градовима у САД и Великој Британији, где се на уласку у поједина стамбена насеља постављају знаци са порукама да на том подручју патролирају групе грађана–добровољаца (Игњатовић, 2008:186-187). У супротном, ни најбоље осмишљене мере превенције неће одвратити потенцијалне учиниоце од извршења кривичног дела уколико код њих не постоји свест о мерама и потенцијалној опасности.

Принцип хуманости у превентивном поступању полиције огледа се

првенствено кроз поштовање угледа и људског достојанства потенцијалног учиниоца и жртве кривичног дела, као и поштовање њиховог физичког и психичког интегритета. На такво поступање припадника полиције у Републици Србији обавезује и *Упутство о полицијској етици и начину обављања послова полиције*. Хумано поступање полиције посебно треба да се огледа кроз уљудно и културно понашање приликом вербалног обраћања грађанима, што показују и резултати истраживања представки грађана на рад полиције спроведених у Флориди, Илиноису, Мисурију, Пенсилванији и Вашингтону. Та истраживања су показала да у просечно 50% случајева грађани подnose представке на вербално понашање полицајаца. Притужбе против полицајаца најчешће су последица става и понашања полицајаца, а не последица мера и радњи које они предузимају према грађанима (Johnson, 1998:1-5). Превентивно деловање полиције је, само по себи, хуманог карактера, јер предупређује деловање система кривичног правосуђа, односно изрицање и извршење кривичних санкција. Иако је општа сврха прописивања и изрицања кривичних санкција, у крајњој линији, усмерена ка спречавању вршења кривичних дела, саме каривичне санкције, а нарочито казне, су нужно нехумане и нужно садрже одређено зло (Стојановић, 1991:40). Чак и када је ефикасно, репресивно деловање полиције и система кривичног правосуђа нужно носи са собом одређени степен нехуманости. Казнама се не може одрицати ретрибутивни карактер, односно оне, без сумње, представљају извесну одмазду којом се узвраћа учиниоцу због учињеног кривичног дела. Међутим, све више се указује на ограниченост генералног и специјалног превентивног утицаја система кривичног правосуђа. Недостатак људства и других ресурса како у полицији, тако и у јавном тужилаштву, судству и установама за извршење кривичних санкција, слаби ефикасност у њиховом раду, а мања брзина у откривању кривичног дела и учиниоца, обезбеђивању квалитетних доказа и вођењу кривичног поступка истовремено иде на штету генерално превентивног утицаја.

Поједине превентивне мере и радње полиције (заушављање и преглед лица, превозних средстава и пртљага, изненадна контрола лица на одређеном простору или у објекту – рација) усмерене су ка заштити учиниоца кривичног дела у извршењу, или изазивању несигурности код потенцијалног учиниоца, док се занемарују мере које имају далеко хуманији карактер и циљеве. То су мере усмерене ка откривању и заштити потенцијалних жртава кривичних дела, мере усмерене ка промени физичког окружења како би се онемогућило скривање и безбедно бекство учиниоца, као и мере за отклањање или смањивање страха од злочина код грађана. Поштовање принципа хуманости посебно треба имати у виду када се мере ограничења кретања примењују према мањинским групама

и маргинализованим друштвеним слојевима. Када су у питању лица склона социјално-патолошком понашању, према теорији сломљених прозора, благе форме нереда у заједници (физичког и социјалног), попут појаве већег броја просјака, проститутки и наркомана на улицама, изазивају страх од злочина код грађана и подстичу вршење кривичних дела, јер су то знаци слабљења механизма неформалне социјалне контроле (Wilson, Kelling, 2000). На основу те теорије полиција је засновала стратегију нулте толеранције, која ставља нагласак на оштрије санкционисање мањих прекршаја који представљају увод у вршење тежих кривичних дела (Игњатовић, 2002:94). Та стратегија је допринела промовисању репресивнијег поступања полиције на рачун најмање заштићених друштвених група, чији су припадници неретко жртве кривичних дела, којима је потребнија медицинска и социјална помоћ од кажњавања. У граду Њујорку, где је средином 90-тих година прошлог века порастао број притужби грађана на рад полиције услед примене стратегије нулте толеранције, полиција је почела имплементацију програма „Учтивост, професионализам и поштовање“. Током 1997. године, када је примењиван овај програм, број представки је опао за 13,2%, а стопа криминалитета за 7%. Циљ програма је промовисање културе професионализма унутар полиције града Њујорка, на принципима учтивости и поштовања у међусобној интеракцији њених припадника и грађана којима служе. Планирано је да програм поспешује продуктивније односе полиције и грађана, да побољша безбедност полицајаца кроз повећање подршке јавности, омогући више успеха за све стратегије супротстављања криминалитету и утиче на јачање угледа припадника полиције као професионалних спроводиоца закона. Кључне компоненте програма биле су: успостављање професионалних стандарда, преиспитивање критеријума за регрутовање полицајаца, уградња филозофије програма у све аспекте обуке, имплементација савременог система за праћење перформанси, преиспитивање система награђивања и дисциплине и ширење учешћа јавности (Eterno, 2001:191-192). На Десетом конгресу УН о превенцији криминалитета и поступању са преступницима, који је одржан 2000. године у Бечу, наглашено је да хумане вредности и етички интереси не смеју бити засењени настојањем за имплементацијом ефективних програма и стратегија превенције криминалитета. Тим програмима и стратегијама треба избећи нарушавање приватности и кршење других слобода и права грађана и било коју акцију која ће охрабрити социјално искључивање маргинализованих делова друштва. Владе држава чланица требало би да осигурају да сви чланови друштва буду заштићени од злочина, укључујући оне који су највише маргинализовани. Посебне мере би требало да буду предузете за заштиту оних који се налазе у највећем ризику да постану жртве злочина (нпр. жене, деца и имигранти

без докумената) (*Tenth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders - Report, 2000:20*).

Закључак

Правни прописи који уређују овлашћења полиције дозвољавају њеним припадницима да у превентивне сврхе предузимају низ мера и радњи, почев од тражења обавештења, полицијског осматрања, легитимисања, прегледа лица и возила, па до мера којима се ограничава слобода кретања и право на приватност потенцијалним учиниоцима кривичних дела, када је у питању организовани криминалитет и тероризам. Међутим, чини се да је исправно подржати законско уређење посебних овлашћења полиције која би могли користити у односу на законом одређена понашања потенцијалних учинилаца и жртава кривичних дела која често претходе њиховом извршењу. Та овлашћења полиција би могла користити само у односу на законом одређена понашања која не би морала бити инкриминисана кривичним или другим законом. Досадашња истраживања разлога обраћања полицији показују да грађани очекују од припадника полиције да поступају законито, непристрасно, ефективно, хумано и јавно. Од способности полицијске организације да препозна специфична очекивања грађана, у значајној мери зависи легитимитет полицијске делатности у демократском друштву и побољшање њене ефективности у контроли криминалитета уз подршку грађана. На том плану треба поштовати принцип јавности као основу легитимитета полиције у превенцији криминалитета, што обухвата две кључне компоненте: 1) јавност рада полиције и 2) јавност превентивних мера које полиција предузима. Неопходно је обезбедити хуманост у превентивном поступању полиције, која се огледа првенствено кроз поштовање угледа и људског достојанства потенцијалног учиниоца и жртве кривичног дела, као и поштовање њиховог физичког и психичког интегритета. То не значи само улудно и културно понашање приликом вербалног обраћања грађанима, већ и хумано поступање када је реч о избору превентивних мера, почев од оних које су усмерене ка заштити учиниоца кривичног дела у извршењу, или изазивању несигурности код потенцијалног учиниоца, па до мера усмерених ка откривању и заштити потенцијалних жртава кривичних дела, промени физичког окружења и отклањању и смањивању страха од злочина код грађана.

Литература:

1. Wilson, Q. J., Kelling, L. G., (2000), *Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety*, У: Willard, M. O., (Ed.), *Community Policing: Classical*

- Readings*, New Jersey, Prentice Hall.
2. Вуковић, С., (2004), *Методe полицијe за побољшање односа са грађанима*, магистарска теза, Полицијска академија, Београд.
 3. Eterno, A. J., (2001), *Zero tolerance policing in democracies: The dilemma of controlling crime without increasing police abuse of power*, *Police Practice & Research: An International Journal*, Vol. 2, No. 3.
 4. *Законик о кривичном поступку*, Службени лист Савезне Републике Југославије, бр. 70/2001, 68/2002. и Службени гласник Републике Србије бр. 58/2004, 85/2005. и 115/2005.
 5. Игњатовић, Ђ., (2002), *Стратегије полицијског деловања и превенција криминалитета*, У: *Зборник радова, Место и улога полиције у превенцији криминалитета: стање, могућности и перспективе*, Полицијска академија, Београд.
 6. Игњатовић, Ђ., (2008), *Криминологија*, девето измењено издање, Правни факултет Универзитета у Београду – Центар за публикације.
 7. Johnson, R. R., (1998), *Citizen complaints: What the police should know?* *FBI Law Enforcement Bulletin*, Vol. 67, Iss. 12.
 8. Камбовски, В., (2005), *Легитимитет и правичност као основна начела казног права*, *Правни живот*, бр. 9.
 9. Кешетовић, Ж., (2000), *Односи полиције са јавношћу*, Виша школа унутрашњих послова, Земун.
 10. Крстић, О., (2003), *Прогностика криминалитета*, Полицијска академија, Београд.
 11. Крстић, О., (2007), *Превенција криминалитета*, Факултет за безбедност и заштиту, Бања Лука.
 12. Крстић, О., (2007), *Истраживање проблема у превентивној криминалистичкој делатности*, У: *Спречавање и сузбијање савремених облика криминалитета – II*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
 13. Palmiotto, J. M., (2000), *Community Policing: A Policing Strategy for the 21st Century*, Gaithersburg, Maryland: An Aspen Publication.
 14. Сепи, Р., (2005), *Нове мере у борби против тероризма у Великој Британији*, *Правни живот*, бр. 9.
 15. Стојановић, З., (1991), *Политика сузбијања криминалитета*, Правни факултет, Нови Сад.
 16. *Tenth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders*, Vienna, 10-17. April 2000, Report, 19. July 2000.
 17. *Упутство о полицијској етици и начину обављања послова полиције*, Службени гласник Републике Србије, бр. 41/2003.
 18. Шкулић, М., (2003), *Организовани криминалитет – појам и кривичнопроцесни аспекти*, Досије, Београд.

19. Шкулић, М., (2005), *Прикривени иследник – законско решење и нека спорна питања*, Безбедност, бр. 3.

Legality and legitimacy - police activity principles in crime prevention

***Abstract:** This article explores additional possibilities for legal provisions that guide police powers in crime prevention, beside retrospective view on constraints of citizens freedom of movement and right to privacy in Great Britain in the context of combating terrorism, as well as powers of state organs in combating organized crime in the Republic of Serbia. From these cases three possibilities of normative – legal provisions related to police powers in crime prevention could be distinguished. Firstly, police officers are to be granted additional powers which could enable them to control behavior of potential offenders and victims more efficiently, without incriminating their behavior. Secondly, certain offences regarded as misdemeanors or summary offences, should be punishable by criminal law, thus allowing for police powers that would contribute to more efficient control of both potential offenders and victims. Thirdly, there is a possibility to prescribe, within an act which regulates police powers or a special act on crime prevention, special powers of police officers which they could use toward behavior of potential offenders and victims which is regulated by law and which usually go before committing of crime, and also which need not necessarily be incriminated by criminal or other laws. These proposals are followed by a discussion on police legitimacy like presumption for more efficient preventive work of law enforcement personnel. It is to that effect that we point out the need for identifying citizens' attitudes and expectations from the role of police on the basis of research made on a sample of citizens' reasons for submitting complaints and common reasons for calling the police (directly and via telephone). Two principles were especially singled out as the principles the respect of which can significantly determine the level of legitimacy in preventive activities of the police. They are principles of humanity and publicity.*

***Key words:** police, crime prevention, legality, legitimacy*